

PERSONAJUL ISTORIC între document și ficțiune

Mihail
Viteazul*

Numit la direcția Teatrului Național din Craiova, în stagiunea 1911—1912, scriitorul Emil Gîrleanu sosea în capitala Olteniei hotărît să aplice un program de reforme vizînd în primul rînd repertoriul. Îl flanca, în calitate de secretar literar, un novelist care debutase de curînd și care purta în ranița manuscriselor „bastonul de mareșal” al prozei românești : Liviu Rebreanu. Aduceau cu ei texte adunate în vederea campaniei de afirmare a tinerelor opere scenice în care credea generația începutului de veac, superbă în avîntul inspirației, revoluționară în planul expresiei, benefică pentru ziua de mîine a literaturii române.

Printre piesele alese să dea măsura valorică a noii producții literare se afla și episodul dramatic într-un act **Săracul popă !**, semnat de un dramaturg mult prețuit în junele cercuri scriitoricești, dar respins în comitetele de lectură ale teatrelor oficiale : Mihail Sorbul.

Cînd, la adîncă senectute, dramaturgul rememora anii debutului, o făcea cu sarcasm, semn că nu uitase odiseea manuscriselor sale, doar tipărite, începînd din 1908, în revista **Convorbiri critice**. Girul esteticianului Mihail Dragomirescu avea valoare simbolică. Drama istorică **Letopiseții**, redesteptînd vremea lui Ioan Vodă cel Viteaz, se va reprezenta după lungi amînări, iar pentru **Patima roșie** vor fi necesare presiuni de tot felul. Sprintare acte, episoade, scene aflate fie în cartoane, fie în coloanele revistei amintite, ispiteau accidental cite o scenă, ca aceea a Teatrului Comedia (Majestic), dar fără seriozitatea actului creator.

Cu îndrăzneala spiritelor alese care slujesc un ideal, directorul Emil Gîrleanu ajută, așadar, să deuteze, pe un dramaturg aflat în răspăr cu programele teatrelor Capitalei. Premiera, din martie 1912, pecețuia un destin scriitoricesc și, toto-

dată, marca, fără să se bage de seamă, începutul adevăratei literaturi dramatice închinată marelui unificator de la Alba Iulia.

Cînd piesa se va publica în volum, în 1916 (ediția princeps, în n-rele 9 și 10 ale revistei **Convorbiri critice**, 1909), profesorul Mihail Dragomirescu va scrie (în prefața ediției princeps a **Patimei roșii**, apărută aproape simultan): „**Patima roșie** înseamnă (împreună cu **Letopiseții**, **Săracul popă !**, **Praznicul calicilor**, de același poet) o nouă epocă în literatura noastră dramatică”.

Mentorul tînărului dramaturg se gîndea la noutatea expresiei literare, la meșteșugul cu care se concentrează, într-un singur act, frînîntări sufletești hotărîtoare pentru profilul moral al viteazului Mihail.

În raza istoriei literare, drama însuflețită la Craiova de marele actor R. Bulfinski lăsa în urmă o numeric apreciabilă producție manufacturieră, prin care Mihail Viteazul era adus la rampă să se măturisească în sforăitoare tirade. Textul lui G. Asachi arsece la Iași în focul din 1827, dar se știau, reprezentate sau citite, producțiile lui C. Halepliu (1854), Petre Grădișteanu (1857), D. Bolintineanu (1864), Iorgu Caragiale (1874), Șt. Mihăileanu (1885), Al. Timotescu (1904) și încă destule pagini de întinsă arlechinadă istorică.

Tînărul Mihail Sorbul, disciplinat la școala literară a marelui spirit maioreșcian care era Mihail Dragomirescu, va urma drumul promițător în izbînzii al lui Hasdeu, Alecsandri, Davila, Delavrancea pentru scrierea „episodului istorico-dramatic într-un act” **Săracul popă !** Drumul spre izvoarele istoriografiei clasice, Drum bătut cu aplicație cărturărească, cu talent literar, cu măsura indicată de o directivă spirituală fermă.

Sursa inspirațoare e numită tangențial, în revista unde piesa vede lumina tiparului — **Convorbiri critice**. Pe tabla personajelor, M. Sorbul, indicîndu-și croul, îl investeste cu titlurile momentului istoric evocat. Se precizează data, 11 noiembrie

* *Mihail Sorbul — Săracul popă !
episod dramatic într-un act.*

1599, la Alba Iulia. Indicația, care trimite la cartea lui Bălcescu, lipsește din volum. Chiar fără ea, paginile de referință documentară erau vizibile.

Ele, se află în monumentală monografie a lui Nicolae Bălcescu **România supt Mihai Voievod Viteazul, Cartea a patra, Uniunea națională (aprilie 1599 — iulie 1600)**, în capitolele XXIX—XXXI. Sint paginile care povestesc cruntul sfârșit al cardinalului Andrei Báthory, vremelnice principe al Transilvaniei, tristul personaj al dezastrelor de la Selimbăr (18/28 oct. 1599).

După risipirea oștilor, când drumul Alba-Iuliei era liber pentru viteazul muntean, Andrei Báthory, cu o mină de credincioși, caută scăpare spre Carpații moldavi, dincolo de care domnitorul Ieremia Movilă ar fi acordat ajutor. Dar drumurile montane ale sleitului de puteri fost voievod în sutană sînt urmărite de cete secuiești, aprige în dorința lor de răzbunare, căci Bathoreștii le răpiseră vechi libertăți. Filmul urmăririi prin munți e halucinant și numai pana măiastră a lui Bălcescu a putut să scoată din litera severă a consemnărilor contemporane întreaga tragedie a hăituirii. La un popas, când neajutoratul cardinal de 28 de ani cade ostenit, un hăitaș, Blasic Ordög (nobil secuiești, aflat și pe tabla personajelor lui Sorbul), îl decaptează și grăbește apoi să arate noului stăpîn al Ardealului înșinguratul trofeu.

La vederea capului înfățișat pe o tavă—similitudine cu o întimplare povestită de Biblie! — Mihai a exclamat: „O, săracul popă! Săracul popă!”. Alături, doamna Stanca, hohotind de plîns, ar fi sensibilizat reacția domnitorului. Nu numai Bălcescu fixează momentul, ci și tradiția noastră cronicărească, e adevărat că fără accentele de tragism amintite. Răpunătorii sînt pedepsiți pentru cutezanța de a fi martirizat un cap încoronat, și Mihai, din convingere sau din rațiuni diplomatice, dă amploare cazului, atrăgîndu-și prețuirea Dietei nobilare, care se manifestă zgomotos.

Mihail Sorbul precia toate elementele dramatice din capitolele cărții lui Bălcescu referitoare la moartea lui Andrei

Báthory, și în grija sa ca dramaturg stă doar felul în care Mihai se comportă în scaunul Ardealului și cum reacționează la neașteptata situație de a-și vedea adversarul nimicit într-un fel care-i rănește orgoliul princiar. Inedite pentru scenă și pentru literatura închinată pînă atunci eroului sînt zbuciumul sufletesc, meditația lucidă, aspră, necruțătoare cu sine, pe tema livrescă, larg răspîndită în Evul Mediu, a „fortunei labilis”. Vederea capului lui Báthory trezește întrebări celui aflat mereu în cumpănă cu timpul, cu istoria.

De la ură neîmpăcată împotriva celui ce-l obligase la jertfe ostășești ce puteau fi evitate, la meditația profundă, tirada în versuri rostită de personajul lui Sorbul se pătrunde de căldura umană a celui care știe și prețul sabiei și pe cel al singelui. Capul dușmanului căzut e privit într-o tragică perspectivă a rosturilor lumefști. Voievodul care uimise Europa prin marile sale înfăptuiri politice are înțiași dată în față imaginea unui destin princiar frînt. Eroul se gîndește la propria soartă, șovăie doar o clipă, o clipă cît'o viață.

Dar drumul său e neabătut. „Săracul popă” rămîne în pulberea istoriei. El, Mihai, are istoria în față. Cu întregul ei neprevăzut.

Dramatizînd pagini clasice ale literaturii române, Mihail Sorbul a extras esența faptelor reale, le-a încărcat cu tragismul propriu actului scenic, trecînd în vers retorica sentimentului nezăgăzuit. Această fină lucrare de artizan anunță „procesele istorice” ale dramaturgiei de azi.

Ionuț NICULESCU

Reperc

- Mihail Sorbul : **Praznicul calicilor, Săracul popă!**, Buc., 1916
- N. Bălcescu : **Opere III. România supt Mihai Voievod Viteazul**, Buc., Editura Academiei R.S.R., 1986,
- Mihail Sorbul : **Debuturile mele**, în rev. **Lucaefărul**, 15 oct. 1960
- Revista **Convorbiri critice**, anii 1908, 1909

Erată :

La cronică spectacolului **Insula** de Mihail Sebastian, de la Teatrul „Ion Vasilescu” din Giurgiu, apărută sub semnătura colaboratoarei noastre Ludmila Patlanjoglu, în nr. 3/1987, p. 65 și 66, în loc de Domnița Munteanu-Constantiniu se va citi, corect, Domnița Mărculescu-Constantiniu, și în loc de Ion Petrache, Adrian Petrache.